

Kuyucaklı Yusuf'ta Toplumsal Eşitsizlik Bildiren Dil Birimleri

Language Units Reporting Social Inequality in Kuyucaklı Yusuf

Yusuf Kamil ÖZDAĞ¹

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü-Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bursa,
Türkiye

Bursa Uludağ University, Institute of Social
Sciences Turkish Language and Literature,
Bursa, Türkiye

ykozdag0616@gmail.com

Doğu ÖZKAN²

Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü-Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bursa,
Türkiye

Bursa Uludağ University, Institute of Social
Sciences Turkish Language and Literature,
Bursa, Türkiye

doguozykan1992@outlook.com

Öz

Sabahattin Ali'nin Kuyucaklı Yusuf romanı toplumsal eşitsizlik teması üzerine kurulmuş bir eserdir. Yazar, Osmanlı'nın son yıllarında Anadolu'nun bir kasabasında yaşanan olayları anlatırken toplumda görülen aksaklıklara da ışık tutmaktadır. Halkın, dönemin bürokratları ve kasabanın ileri gelenleri tarafından ezilmesi, adaletsizlik ve yozlaşma nedeniyle toplumda oluşan eşitsizlikler gözler önüne serilir. Eserde toplumsal eşitsizliğin statü, cinsiyet ve ekonomik durum olmak üzere üç temel farktan kaynaklandığı görülmüştür. Yazarın bunu iki ayrı yolla yansıttığı söylenebilir. Bunlardan ilki romanın geneline yayılan ve yazarın söz aldığı bölümlerdir ki burada yazar toplumsal eşitsizliği oldukça ölçülü ve tematik biçimde ele alır. İkincisi yazarın kahramanları konuştuğu bölümdür ki burada eşitsizliğin dil birimleri üzerinden somutlaştırıldığı belirlenmiştir. Bu aşamada yerel ağız özellikleri ve deyimlere sıklıkla rastlanmaktadır. Ayrıca dil birimlerinin bir kısmı doğrudan eşitsizliği yansıtırken bazı sözcüklerin roman özelinde dolaylı yoldan bir eşitsizlik kodlayıcısı olarak kullanıldığı görülmüştür. Romandan anlaşılan, yazarın derin bir gözlem gücüne ve bu gözlemleri yerel ağız özellikleri ile harmanladığı yalın bir anlatıma sahip olduğudur. Bu iki özellik, romanda baskın biçimde görülen toplumsal eşitsizlik kavramını tematik açıdan desteklemenin yanı sıra sözü edilen kavramı ifade etmek amacıyla pek çok dil malzemesinin kullanılması adına itici güç oluşturmuştur. Bu durum, toplumsal eşitsizliğin yansıtılması için tercih edilen sözcük ve sözcük öbeklerinin belirlenmesine katkı sağlamış; dönemin dil özellikleri ve duygu ve düşüncenin sunulma biçimi hakkında ipucu vermiştir. Dolayısıyla romana, yalnızca tematik (bu konu özelinde toplumsal eşitsizlik) değil, dil bilimsel açıdan da yaklaşmak zorunluluk olmuştur. Bu çalışmada Kuyucaklı Yusuf romanında anlatılan ve toplumsal eşitsizlik kaynağı olarak görülen statü, cinsiyet ayrımı ve ekonomik farkları ortaya koyan dil birimleri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplum, eşitsizlik, statü, cinsiyet, ekonomi

Abstract

Sabahattin Ali's novel Kuyucaklı Yusuf is a work based on social inequality. While the author describes the events that took place in an Anatolian town in the last years of the Ottoman Empire, he also sheds light on the disruptions seen in the society. The inequalities in society due to the oppression of the people by the bureaucrats of the time and the notables of the town, injustice, and corruption are revealed. In the work, it has been seen that social inequality stems from three main differences: status, gender, and economic. It can be said that the author reflects this in two different ways. The first of these are the chapters spread throughout the novel and where the author speaks, in which the author deals with social inequality in a very measured and thematic way. The second is the section where the author makes the heroes talk, where it has been determined that inequality is embodied through language units. At this stage, local dialect features and idioms are frequently encountered. In addition, while some of the language units directly reflect inequality, it has been seen that some words are indirectly used as an inequality encoder in the novel. It is understood from the novel that the author has a deep power of observation and a simple narrative that blends these observations with local dialect features. These two features, in addition to thematically supporting the concept of social inequality, which is dominant in the novel, also created an impetus for the use of many language materials to express the aforementioned concept. This situation contributed to the determination of the preferred words and phrases to reflect social inequality; and gave clues about the language characteristics of the period and the way of presenting feelings and thoughts. Therefore, it has become imperative to approach the novel not only from a thematic point of view (social inequality in particular) but also from a grammatical point of view. In this study, language units that reveal status, gender discrimination, and economic differences, which are described in the novel Kuyucaklı Yusuf and seen as sources of social inequality, are presented.

Keywords: Society, inequality, status, gender, economy

Geliş Tarihi/Received 24.07.2023

Kabul Tarihi/Accepted 14.03.2024

Yayın Tarihi/Publication Date 21.05.2024

Atıf

Özdağ, Y. K & Özkan, D. (2024). Kuyucaklı Yusuf'ta Toplumsal Eşitsizlik Bildiren Dil Birimleri, *Turcology Research*, 80, 202-213.

Cite this article

Özdağ, Y. K & Özkan, D. (2024). Language Units Reporting Social Inequality in Kuyucaklı Yusuf, *Turcology Research*, 80, 202-213.

The content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

Sabahattin Ali'nin Kuyucaklı Yusuf romanı 1936-1937 yıllarında Tan gazetesinde bölümler halinde yayımlandıktan sonra 1937'de kitaplaştırılan bir eserdir. Ali'yi yakından tanıyan Pertev Naili Boratav, sanatçının üç eserden oluşan bir seri ortaya çıkarmayı tasarladığını ve söz konusu romanın, bu üçlemenin ilki olduğunu belirtir (1986: 295). Her ne kadar diğer iki romanı yazamasa da sanatçının bu eseri üslup ve içerik açısından Türk Edebiyatının klasikleri arasında görülmektedir. Bu görüşün önemli destekçilerinden biri olan Berna Moran şu ifade ile desteklemektedir:

"İkinci ve üçüncü ciltler de yazılmış olsaydı Kuyucaklı Yusuf'a eşkiya romanı olarak da yaklaşılabılır ve bu açıdan bakınca roman Köroğlu, Yalnız Efe, Çakırcalı Efe ve İnce Memed gibi eşkiya romanlarının dörtlü kalıplarına göre kurulduğunu belirtmek yerinde olur." (1991: 35).

Geniş bir kişi kadrosuna sahip olan romanda olaylar daha çok Yusuf, Kaymakam Salahattin Bey, Muazzez, Şahinde, Şakir, Ali, Hacı Etem, Hilmi Bey, Kübra ve Kübra'nın annesi vd. kahramanlar üzerinden ilerlemektedir. Romanın baş kahramanı olan Yusuf'u merkeze alarak Anadolu'nun bir kasabasında yaşanan adaletsizlik, ahlaksızlık gibi toplumsal sorunları işleyen yazar; Yusuf'un kendisini ait hissetmediği bu yere ve insanlara karşı isyanını oldukça etkili biçimde anlatmıştır. Bu çalışmada "toplumsal eşitsizlik" konusunun işleme biçimi ve yöntemi üzerinde durulacağı için romanın içeriğinden kısa ve yüzeysel olarak söz etmenin, daha sonra verilecek bilgi ve örneklerin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

"Kuyucak köyünde yaşayan bir karı kocanın eşkiyalar tarafından öldürüldüğü ihbarı üzerine olay yerine giden Kaymakam Salahattin Bey, ölenlerin dokuz yaşındaki oğlu Yusuf'a sahip çıkar ve onu evlatlık alır. Kaymakam'ın karısı Şahinde, bu durumu istemese de kabul etmek zorunda kalır. Aradan bir yıl geçtiğinde Kaymakam'ın tayini çıkması nedeniyle aile Edremit'e taşınır. Yusuf'tan biraz daha küçük bir kızları daha olan ailede Salahattin Bey, karısının her şeye söylenen tavri yüzünden evin tüm sorumluluğunu Yusuf'a yükleyerek kendini içkiye vermiştir. Aradan biraz daha zaman geçer; Yusuf on dokuz yaşına gelirken evin küçüğü Muazzez de genç bir kız olmuştur. Bir bayram günü, kasabanın önde gelen zenginlerinden Hilmi Bey'in oğlu Şakir, Muazzez'i rahatsız edince Yusuf'la Şakir kavga ederler. Bu olaydan sonra Şakir, Yusuf'u cezalandırmak için Muazzez'le evlenmek ister. Bu amaçla Şakir, babasının yardımıyla Kaymakam Salahattin Bey'i büyük bir borca sokarak onu, Muazzez'le evlenme isteğini onaylamaya zorlar. Bu arada Muazzez'de gönlü olan Yusuf'un arkadaşı Ali, Salahattin Bey'in borcunu ödeyerek Muazzezle evlilik hazırlığına başlar. Bunu öğrenen ve Muazzez'le bir şekilde evlenmeyi aklına koyan Şakir, bir düğünde Ali'yi öldürür. Ancak ailesi Edremit'in nüfuzlu insanları olduğu için gerekli kişilere rüşvet vererek ceza almaktan kurtulur. Üvey ağabeyi Yusuf'u seven Muazzez, duygularını ona açar, Yusuf da bu sevgiye karşılık verince evlenirler. Yusuf'u tahrirat kâtibi olarak yanına alan Kaymakam Salahattin Bey aradan bir süre geçtikten sonra kalp rahatsızlığından dolayı ölür. Bu sırada Şakir ve babası Hilmi Bey, yeni gelen Kaymakam İzzet Bey'le aralarında iyi ilişkiler geliştirerek Yusuf'u süvari tahsildarı yaptırır ve onun evden uzaklaşmasına neden olur. Yusuf'un, işi gereği günlerce eve uğramadığı zamanlarda bu insanlar onun evinde içki aemleri düzenler. Yusuf, Muazzez'in değişen tavırlarından kuşkulananarak beklenmedik bir vakitte eve gelince gördüğü durum karşısında çıldırıp her bir tarafa rastgele ateş eder. Odada Muazzez dışında yaşam belirtisi olmadığını anlayınca onu da alarak kaçmaya başlar. Yolda Muazzez'in de ağır yaralı olduğunu anlar. Sabaha karşı Muazzez de ölünce onu gömer ve atını dağlara doğru sürer." (Özdağ, 2022: 9)

Yalnızca romanın özetine bakıldığında Yusuf'un, annesi ve babası eşkiyalarca öldürülen küçük bir çocuk olarak Kaymakam tarafından evlat edinilmesi ve Kaymakam'ın eşinin bu duruma tepki göstermesi; Şakir'in cinayet işlemesine karşın ceza almaması, yine Şakir'in yalnızca Yusuf'u cezalandırmak için Muazzez'le evlenmek istemesi gibi, anlatılan dönem ve coğrafyadaki toplumsal eşitsizliği yansıtan pek çok ifade, durum ya da olay görülmektedir. Eser ayrıntılı incelendiğinde yazarın bu konuyu bilinçli ve planlı bir biçimde işlediği, romanın geneline yaydığı söylenebilir. Romanda işlenen toplumsal eşitsizlik teması sözcük seçimi ve cümle kurgularıyla belirginleşmiştir. Bu düşüncüyü destekleyen örneklere geçmeden önce "Toplumsal Eşitsizlik" kavramının sosyolojik karşılığına kısaca değinmek gerekir. Böylece eser üzerinden verilen örnekler sağlam temellere oturacak, çalışmanın kapsam ve çerçevesi netleşecektir.

Toplumsal eşitsizlik, bir toplumun bileşenleri arasında kendini gösteren statü, ekonomi, cinsiyet, eğitim durumu, ırk gibi konularda eşit olmama, eşit fırsat ya da ödüllere sahip olmama durumu olarak tanımlanabilir (Marshall, 1999: 210). Gerçekten de insanlık tarihine bakıldığında toplumlarda belirli haklar ve yaşam standardı bakımından birtakım eşitsizlikler yaşandığı, bazı topluluklar daha "şanslı" bir yaşam sürerken bazılarının çeşitli nedenlerle pek çok yaşam konforundan yoksun kaldığı görülmektedir. Eşitsizliğin temelinde kaynaklara ulaşmak, bir diğer deyişle ekonomik gücün yattığını varsayarsak "Eski Mısır, Yunan, Roma toplumlarında kölelik düzeni bulunduğu, zamanla köleliğin ortadan kalktığı bunun yerine toprak sahibi beyler ile toprağı işlemekle yükümlü, toprağına bağlı olan ve topraktan ayrılma özgürlüğü olmayan 'serflerin ortaya çıktığı tarih belgeleri ile gözlemlenmektedir. Daha sonra kapitalist ve neoliberal ekonomilerde de yine eşitsizlikler isim değiştirerek aristokrat, din adamı, şövalye, zanaatkâr, işçi,

devlet elitleri ya da iş adamları adları altında devam etmekte, yine kimi insanların diğerlerine göre daha avantajlı konumlara sahip olduğu görülmektedir.” (Erdendoğdu, 2014: 4). Denebilir ki bu durum, toplumsal eşitsizliğin oldukça uzun bir hikâyeye sahip olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu konu üzerine pek çok düşünce insanı çalışma yapmış ve pek çok fikir ortaya atmıştır. Bunların başında Rousseau'nun 1755'te yayımlanan 'İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı' adlı yapıtı gelmektedir. Rousseau'ya göre doğal/fiziki ve siyasal/ahlaki olmak üzere iki çeşit toplumsal eşitsizlikten bahsetmek mümkündür. Elbette o doğadan yana taraf olduğu için insandan doğan eşitsizliğe odaklanır ve özel mülkiyetten kaynaklanan eşitsizliğin, sorunun temelini oluşturduğunu düşünür: "Her kim ki 'Bu topraklar benimdir.' diye ilan etmiş ve etrafında naif insanlar bulabilmiştir, işte özel mülk sahibi olan o ilk kişi, sivil toplumun da gerçek kurucusu unvanını hak etmiştir." sözüyle durumu özetlemektedir (Erdendoğdu, 2014: 5). Toplum içinde yaşanan eşitsizliğin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal tabakalaşmanın temelinde de ekonomik nedenler yatmaktadır ki bu durum tabakalaşmanın sınırlarını ve katmanlarını belirler. Zira toplumsal tabakalaşma; statü, prestij, otorite/güç gibi ölçütlere göre toplumun ayrılması, hiyerarşik konumların oluşmasıdır (İnce, 2017: 295).

Kuyucaklı Yusuf romanına bakıldığında sözü edilen toplumsal eşitsizliğin pek çok yönüne eserde rastlamak mümkündür. Romanda özellikle statü, cinsiyet ve ekonomik durum açısından yaşanan eşitsizliklerin bir tür toplumsal tabakalaşma eğilimi göstermesi nedeniyle eser, bu üç başlık altında değerlendirilecektir.

Statü

Kuyucaklı Yusuf'ta toplumsal eşitsizliğin temelinde statü farkı yatmaktadır. Gerek cinsiyet ayrımı gerek ekonomik farkı ortaya çıkaran neden budur. Zira eser boyunca sınırları keskin biçimde çizilmiş iki ayrı yapı bulunmaktadır: Bürokrasi/eşraf ve ezilen halk. Her ne kadar tartışmaya açık olsa da romana Marksist anlayışla yaklaşıldığında dönemin burjuva toplumunun yaşadığı yozlaşmanın, ahlaki zayıflığın ve adalet tanımaz tavrın gözler önüne serildiği görülecektir (Şeker, 2019: 878). Dolayısıyla olayların anlatıldığı yer için "Batı Anadolu'nun bir kasabasında, Edremit'te geçen romanda, şehir/köy çatışması, romantik edebiyatın işlediği doğa/toplum düzeni ikileminde ifade ediliyor. Fakat bu kasaba, ahlâksızlık, yolsuzluk ve sömürünün hâkim olduğu, hükümet kurumları tarafından desteklenen güçlü ve zengin bir azınlığın hiçbir cezadan korkmadan halkı baskı altında tuttuğu yerdir." (Şeker, 2019: 874) demek, statüden kaynaklanan toplumsal eşitsizliği anlatmakta yeterli olacaktır. Romanda statü kaynaklı eşitsizlik öncelikle kasabanın çocukları üzerinden belirginleşmeye başlar.

Yapıtta geçen "Burada çocukların büyük adamlar gibi, muhtelif sınıfları, muhtelif grupları vardı ve bu tasnifte büyüklerinkinden çok farklı esaslar gözetiliyordu." sözüyle bu ayrımın vurgulandığı görülmüştür. Ancak yetişkinler ile çocukların tasnif ölçütlerinin birbirinden ayrılması ilginçtir. Zira çocukların sınıflandırıldığı bölümlerde de tıpkı yetişkinlerde olduğu gibi statünün esas alındığı anlaşılmaktadır. İnsanlar arasında görülen statüleşmenin/tabakalaşmanın hayatın olağan akışında bir karşılığının olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bunun ayrıntılı izahı sosyolojinin konusu olsa da sözü edilen kavramların romanda, çocuklar arasında belirgin biçimde görülmesi sorunun derinliği konusunda ipucu vermektedir. Bir başka deyişle şu ya da bu şekilde toplumda yer edinmiş tabakalaşmanın, ekonomik güce sahip olmayan (bu açıdan dezavantajlı kesimi olan) çocuklar arasında dahi hissedilmesi sorunun büyüklüğünü yansıtırken dönemin yaşam koşullarına karşı pesimist bir tablo çizmektedir.

1. "En itibarlı ve en sözü geçen sınıf, kabadayı, aynı zamanda ağırbaşlı olanlardı: Bunlar çok kere orta halli veya fakir, fakat namuslu ailelerin çocuklarıdır ya bir esnafın yanında çıraklık yahut da babalarına yardım ederler." (Ali, 2014: 20)
2. "Bunlardan sonra terbiyeli ve kendi halinde çocuklar gelir. Bunların hemen hemen hepsi mektebe gider ve çalışkandır. Kimseye çatmazlar. Kendilerine çatılsa bile mukabele etmezler ve yollarına giderler. Taarruz daha ileri giderse ağlayarak babalarına şikâyet ederler." (Ali, 2014: 20)
3. "Bir de haylaz, kavgacı, insafsız kabadayılar vardır. Bunların da gözleri hiçbir şeyden yılmaz; fakat diğerleri gibi ağırbaşlı değildirler. Durup dururken, kavga, vukuat çıkarırlar, işleri güçleri ördek dövüştürmek, boncuk oynamak yahut komşu bahçelerinden dut taşlamaktır. Mahalle bunlardan yaka silker ve uslu çocukların en yıldıkları bunlardır." (Ali, 2014: 20)
4. "En istihfaf edilenler, yüzüstü, korkak, yılışık ve haylaz olan bir sınıftır ki, bunların çoğunu memur çocukları teşkil eder. Usulsüz bir terbiye ile evde mütemediyen dayak yiyen izzetinefis namına bir şeyleri kalmayan ve mektep kaçkınlığını itiyat eden bu çocuklar, hakiki kabadayılar tarafından daima hor görülür." (Ali, 2014: 20)
5. "En sonra, korkak ve suya sabuna dokunmayan zavallı bir-takım çocuklar gelir ki, kimse bunlarla meşgul olmaya tenezzül etmez; herkes tarafından rahat bırakılırlar, çünkü bunlar, feleğin sillesini yemiş, ya boğaz tokluğuna bir nalbant veya kahveci yanında çalışan ve böylece günün on sekiz saatini işbaşında geçiren fukaralar yahut da yazın tarlada, kışın zeytinde çalışıp anasını beslemeye uğraşan yetimlerdir; herkes bunlara merhamet ve çekingenlikle bakar." (Ali, 2014: 21)

Birinci örnekte "orta halli veya fakir, fakat namuslu ailelerin çocuklarıdır" cümlesiyle; dördüncü örnekte "Bunların çoğunu memur çocukları teşkil eder" sözüyle ve son örnekte "Boğaz tokluğuna bir nalbant veya kahveci yanında çalışan ve böylece günün on sekiz saatini işbaşında geçiren fukaralar yahut da yazın tarlada, kışın zeytinde çalışıp anasını beslemeye uğraşan yetimlerdir" ifadesiyle aslında belirli bir statünün gözetildiği anlaşılmaktadır.

Romanda çocuklar üzerinden dolaylı yoldan yansıtıldığı gözlenen statü ayrımının, yetişkinler anlatılmaya başlandığında doğrudan ve toplumsal eşitsizliğin ve adaletsizliğin vurgulanarak anlatıldığını söylemek mümkündür. “Memleketi asil idareleri altında bulunduran” eşraftan biri olan Hilmi Bey ve Edremit Kaymakam’ı arasında yaşananlar bu durumu açıklar niteliktedir. Oğlunu Kaymakam’ın kızı ile evlendirmek isteyen Hilmi Bey’in başta yaşadığı tereddüt,

“*Babası evvela bunu dinlemek bile istemedi. Oğluna bir memur kızı almayı, (bu memur kim olursa olsun) aklından bile geçiremezdi.*” sözüyle anlatılır. Burada statü sahibi birinin “Bir ilçede devleti temsil eden en yetkili yönetim görevlisi¹” olan Kaymakam’ı kendine denk görmediği anlaşılmaktadır.

Daha sonra Hilmi Bey’in, oğlu Şakir’in ısrarı ile bu evliliği onayladıktan sonra Kaymakam’ı da buna ikna etmek için giriştiği yollar, statü farkının belirginleştiği anlardır:

“*Memleketin bütün sözü geçen takımı seferber hale gelerek Salâhattin Bey’i sıkıştırmaya başladı. İlk zamanlarda rica ve kandırma yolu tutan bu adamların sözleri Salâhattin Bey’in mütemadi retleri karşısında yavaş yavaş bir tehdit kılığı alır oldular.*” (Ali, 2014: 56)

Bu aşamada daha önceden tecrübe ederek edindiği bilgileri hatırlama vakti gelmiştir Kaymakam için:

“*Memleketi asil idareleri altında bulunduran bu adamların karşısında bir hükümet memurunun ne kadar az kıymeti olabileceğini; bir kaymakamın, aşağı yukarı, kendisine itibar edilen, fakat işlerine engel olmaya başlayınca derhal tüydürülen bir kukla olduğunu bildiği için, vaziyetten tamamen ümidi kesmiş gibiydi.*” (Ali, 2014: 56)

Bu sözler hem eşrafın kasabadaki gücünü hem de -Kaymakam dahi olsa- toplumsal düzen karşısında yaşanan eşitsizliği, adaletsizliği yansıtmaktadır. Romanın çeşitli yerlerinde “Memleketi asil idareleri altında bulunduran bu adamların” halkı nasıl ezdiği, halk karşısında nasıl zorba oldukları anlatılmaya devam etmektedir. Ancak romanda, toplumsal düzende yaşanan bu bozulma bir adım daha ileri taşınır. Muazzez’in, Ali ile evleneceğini öğrenen Şakir; bunu kabullenemediği için Ali’yi, başka bir arkadaşının düğününde, onca insanın gözü önünde öldürür. Olayı gören pek çok insan olmasına rağmen Şakir’in ceza almamasında eşrafın ve yozlaşmış devlet görevlilerinin yoğun çabası söz konusudur:

“*Güya gizli olarak yapılan bu müsaadeyi kaymakam, müddei-umumi ve ceza reisine kadar herkes biliyor ve bir şey demiyordu. Çünkü başka türlü olmasına imkân yoktu. Bu böyle gelmiş, böyle gidiyor ve kasabanın başında bulunanların akli bile, hürriyete ve onun getirdiği birkaç müsavat fikrine rağmen, Hilmi Bey’in oğlunun sahiden hapsedilebileceğini kabul etmiyordu. Hapishane ancak serseriler, köylüler ve aşağı tabakadan insanlar içindi; bir Hilmi Bey’in oğlu, adam öldürse bile, onlarla bir tutulamazdı. Değil böyle mahkûm olacağı şüpheli kimseler, on beş seneye mahkûm edilmiş eşrafzadeler bile, cürümlerinin cezasını çok kere yan yarıya evlerinde çekiyorlardı.*” (Ali, 2014: 96)

Romanda statüden kaynaklanan toplumsal eşitsizliğin yalnızca eşraf ile sıradan halk arasında değil, halkla toplumsal düzendeki dezavantajlı gruplar arasında bulunduğu görülmektedir. Daha önce sözü edilen, kasabanın gençleri arasındaki statü farkına benzeyen bu durum romanda meslek grupları ya da birtakım sözcükler yoluyla okuyucuya iletilir.

“*Kaymakam’ın karısı Şahinde Hanım, eve bir ‘köylü piçinin’ getirilmesinden hiç de memnun olmadı ve bunu çocuğun yanında bağıra bağıra söylemekten çekinmedi.*” (Ali, 2014: 11)

“*Sen bilirsin. Fakat bu ahlaksız mahalle piçi hep böyle kopuklukta devam ederse, ben kızımı alır giderim; sen sevgili Yusuf’unla otur ondan sonra.*” (Ali, 2014: 17)

Örnek cümlelerde geçen “piç” sözcüğü yalnızca bir aşağılamayı (Terbiyesiz, arsız çocuk²) değil; avantajlı bir grubun (Kaymakam’ın karısı Şahinde Hanım), dezavantajlı başka bir grup üzerinde kurmaya çalıştığı üstünlüğü yansıtmaktadır. “Köylü piçi” sözünden bu üstünlük çabasını şehirli-köylü ayırımından vurgulamaya çalıştığı görülmektedir ki bu durum, Şahinde’nin bakış açısında statü ölçütlerinden bir diğerini oluşturmaktadır.

“*Yusuf anlamadığını gösteren bir tavırla omuzlarını silkti: ‘Peki ama, ben ne yapayım seni? Benim işçim tamam.’ ‘Aman ağam, kulun olayım, beni ters yüzüne çevirme! Kızcağızımla ikimiz ortalarda kaldık!’*”

“*Kendi kendime: ‘Şurada gayretle çalışıp kendimi efendilere beğendirsem ömrümün sonuna kadar otururum.’*” (Ali, 2014: 42)

İki örnek cümlede geçen sırasıyla “ağa”, “kul” ve “efendi” sözleri; toplumda insanlar arasındaki eşitsizliği anlatan karakteristik sözcüklerdir. Kendinden yaşça küçük birine (Yusuf) “ağa” diyen kadının (Kübra’nın annesi) toplumsal düzendeki yeri belirginleşir.

¹ <https://sozluk.gov.tr/>

² <https://sozluk.gov.tr/>

Aynı kadının, evinde çalıştığı insanlardan “efendi” diye bahsetmesi açık bir saygıdan ziyade işçi-patron ya da ezilen-ezen ilişkisini yansıtmaktadır. Zira Kübra’nın annesi, bu sözden önce söylediği, “*Ne yalan söyleyeyim, iş biraz ağırcaydı ama, karnımız tok, sırtımız pekti. Ne de olsa insan yavaş yavaş alışıyordu.*” (Ali, 2014: 42) ve sonrasında söylediği “*Kim bilir, damat belki çok hayırlı çıkar da beni de yanma alır, ben de el evinde çalışacağıma, kızıyla damadıma saçımı süpürge ederim.*” (Ali, 2014: 42) cümleleri işçi-patron ilişkisini yansıtırken Hacı Etem’e tepki gösterirken “*Kasabanın meydanına çıkıp ümmeti Muhammed’e bağıra bağıra her şeyleri söylerim, her şeyleri diyorum, anlıyor musun? Helbet bize de inanan iki Müslüman bulunur. İsterseniz ondan sonra bizi öldürün, yapmadığınız bir bu kaldı, onu da yapın!*” (Ali, 2014: 43) sözüyle ezilen-ezen bağına ortaya koymaktadır.

Statü temelinde yaşanan toplumsal eşitsizliğin meslekler üzerinden anlatıldığı örnekler de bulunmaktadır. Burada toplumun mesleklerle yüklediği değerler ile ekonomik kazancın miktarı etkili olmaktadır.

“*Bir bakkala da kız verecek değiller ya?’ diyordu. ‘Beş on kuruş paramız var diye biz de kendimizi adamdan sayıyoruz...’*” (Ali, 2014: 72)

“*Şakir gitgide azıyordu. Bir kere akli Muazzez’e saplanmıştı, mütemadiyen onu görüyor ve nazarları Ali’ye iliştiğiçe hakikaten içinde kaynar sular köpürüyormuş gibi oluyordu. Bu korkak, bu miskin bakkalın kendisi gibi bir fabrikatör oğluna, bir beye üstün tutulmasına akli ermiyor ve bütün bunların mesuliyetini bu anda Ali’de buluyordu.*” (Ali, 2014: 90)

“*Salâhattin Bey de Yusuf’un ne kadar üzüldüğünü seziyor ve bunun sebeplerini bir dereceye kadar tayin de ediyordu. Alevi köyünde Yusuf’la konuşurken söylediği gibi, bir çift atla bir yaylı araba almayı düşündü. Fakat kızını bir arabacı karısı yapmaya Şahinde’yi razı edemezdi ve bunu kendisi de pek istemiyordu.*” (Ali, 2014: 148)

İfadelerde geçen “bakkal” ve “arabacı” sözcüklerinden yola çıkarak bu mesleklerin başka mesleklerle kıyaslandığında görece alt sınıfa ait olduğu anlatılmaktadır. Kazanç durumu ayrı tutulursa aslında aynı sınıf içerisindeki iki ayrı grup arasında dahi algısal statü farkının yaşandığı; en azından toplum içinde böyle bir düşüncenin var olduğu görülmektedir. “Fabrikatör” sözcüğünde ise durum iyice netleşir ve tümüyle bir statü farkının vurgulandığı anlaşılmaktadır.

Romanda, statüden kaynaklanan toplumsal eşitsizliği yansıtan dil birimleri aşağıda sıralanmıştır. Bu yapıların bazıları her koşulda toplumsal eşitsizlik belirleme işlevinde kullanılsa da Kuyucaklı Yusuf’ta söz konusu görevi yansıtmak amacıyla işaretlendiğini belirtmek gerekir³.

Adamdan say-: “*Bir kimseye gereğinden fazla değer vermek, saygı duymak*”

“*Beş on kuruş paramız var diye biz de kendimizi adamdan sayıyoruz... Koskoca kaymakam bu...*” (Ali, 2014: 72)

Ağa: “*Halk arasında sayılan ve sözü geçen erkeklere verilen unvan*”

“*Kadın, kızına:*

“*Haydi Kübra, doğrul azıcık, Yusuf Ağa geldi!*” dedi.” (Ali, 2014: 37)

(Kadının, kendinden yaşça küçük olmasına karşın, yardım aldığı ve emrinde çalıştığı için Yusuf’a “ağa” diye hitap etmesi nedeniyle)

Asil: “*Soylu, iyi tanınmış, köklü bir aileden gelen (kimse), necip, kişizade*”

“*Şehrin zengin ve asil bir ailesinin oğlu, herhalde reddedileceğini düşünerek babasını böyle yollara sevk etmiş olamazdı.*” (Ali, 2014: 51)

Bakkal: “*Yiyecek, içecek vb. maddeleri perakende olarak satan kimse*”

“*Bir bakkala da kız verecek değiller ya?’*” (Ali, 2014: 72)

Belediye reisi: “*Belediye başkanı*”

“*Bunlar şehirdeki nüfuslarının bir kısmını da kendileri gibi iflas etmeyip akıllı davranarak mevkilerini sağlamlaştırmış akrabalara borçluydular. Kimisi belediye reisi, kimisi fabrikatör olan bu adamlar, bu kopuk akrabaları ile pek yakından temasa gelmek istemezlerse de evdeki kadınların tesiriyle birçok ehemmiyetli vakalarda onları müdafaaya mecbur olurlardı.*” (Ali, 2014: 34)

Bey: “*Zengin, ileri gelen kimse, bay*”

“*Fakat nasıl? Muazzez’i kim isteyebilir, kim alabilirdi? Ona göz koyup almaya kalkanların hali meydandaydı. Şakir Bey ise, elini, kolunu sallayıp serbest serbest ortalıkta dolaşıyordu.*” (Ali, 2014: 110)

(Babasından kaynaklanan bir statü göstergesi. Romanda “Bey” diye hitap edilmesini sağlayacak herhangi bir maddi-manevi avantajı belirtilmemiş)

Bey çocukları: “*Zengin, ileri gelen kimselerin çocukları*”

“*Bir sürü ‘kıvrır zıvrır’ bilgi sahibi olmak için o ‘bey çocukları’ ile düşüp kalkamayacağını söylüyordu.*” (Ali, 2014: 17)

Efendi: “*Sözü geçen kimse*”

“*Kenarlara dizilmiş olan ağaç kütüklerinin üzerinde kasabanın ileri gelen delikanlılarının hemen hepsi mevki almıştı.*”

³ Dil birimlerinin tanım ya da açıklamasında Güncel Türkçe Sözlük esas alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://sozluk.gov.tr>

Mavi çuha elbiseli kabadayılardan, nefti şeytan bezi giymiş efendilere kadar, İhsan'ın bütün dostları gelmişlerdi.” (Ali, 2014: 88)

Emir ver-: *“Buyurmak, buyruk vermek”*

“Merdivenin altındaki bir tahta ambarın üstüne ilişen İhsan'ın annesi bile, hizmetçilere emir vermeyi bırakmıştı, tasvip eden gözlerle oyunu takip ediyor ve aslan oğluna layık bir gelin aldığını düşünüyordu.” (Ali, 2014: 87-88)

Eşraf: *“Bir yerin zenginleri, sözü geçenler, ileri gelenler”*

“Şehrin en iyi aileleri arasında bile bunların istedikleri zaman alamayacakları kız yoktu. Adeta bütün eşraf aileleri arasında ezelden beri mevcut, değişmez bir mukavele vardı ve buna, harici şeklin değişmesine, vaziyetin tamamen başka olmasına rağmen, daima riayet ediliyordu.” (Ali, 2014: 33)

Fabrikatör: *“Fabrikacı başkanı”*

“Bu korkak, bu miskin bakkalın kendisi gibi bir fabrikatör oğluna, bir beye üstün tutulmasına aklı ermiyor ve bütün bunların mesuliyetini bu anda Ali'de buluyordu.” (Ali, 2014: 90)

Garip: *“Kimsesiz, zavallı olan”*

“ ‘O da bir Allah'ın garibi, Muazzez.’ dedi. ‘O da çok çekmiş, yüzüne bir baksana!’ ” (Ali, 2014: 53)

Hanım: *“Toplumsal durumu, varlığı iyi olan, hizmetinde bulunulan kadın”*

“Bir gün hanım, beni yanma çağırdı. ‘Cennetayağı’ndaki bağa eşya taşınıyor, arabalarla git de öteberiyi yerleştir!” dedi.” (Ali, 2014: 63)

İmtiyazlı: *“Ayrıcalıklı”*

“İçlerinde bazı imtiyazlıları ve usulları vardı ki, babaları ile tekkeye girmeye, hatta bazen zikre katışmaya mezun idiler.” (Ali, 2014: 29)

İtibarlı: *“İtibarı, değeri olan, saygın. Gözde olan, önemli sayılan”*

“En itibarlı ve en sözü geçen sınıf, kabadayı, aynı zamanda ağırbaşlı olanlardı.” (Ali, 2014: 20)

Maiyet (Maiyetine gel-/gir-): *“Üst görevlinin yanında bulunan kimseler, alt kademedekiler”*

“Eğer kavga filan edip ayrıldınızsa niçin Yusuf'un maiyetine girinceye kadar onların zeytinliğinde çalışıyordunuz?” (Ali, 2014: 60)

Kabadayı: *“Kendine özgü namus kurallarını esas alıp toplum kurallarının dışına çıkarak zorbalık yapan, etrafa meydan okuyan kimse; bıçkın, dayı, efe”*

“Bir de haylaz, kavgacı, insafsız kabadayılar vardır. Bunların da gözleri hiçbir şeyden yılmaz; fakat diğerleri gibi ağırbaşlı değildirler.” (Ali, 2014: 20)

Kaymakam: *“Bir ilçede devleti temsil eden en yetkili yönetim görevlisi, ilçebay”*

“Bir kaymakam, bazen zengin bir eşraf kızından daha çok işe yarayabilirdi.” (Ali, 2014: 56)

(Romanda kasabanın önde geleni olduğunu belirtmek amacıyla kullanılmıştır)

Kaymakam'ın evlatlığı: *“Bir ilçede devleti temsil eden en yetkili yönetim görevlisi tarafından küçük yaşta eve alınıp yetiştirilen kimse”*

“Kaymakam'ın evlatlığı otuzuna kadar, boşta gezip hazır ekmek yemekte devam mı edecekti?” (Ali, 2014: 106)

Kaymakam'ın oğlu: *“Bir ilçede devleti temsil eden en yetkili yönetim görevlisinin oğlu”*

“İhtimal Yusuf un Kaymakam'ın oğlu olması (onu burada birçokları böyle biliyordu) biraz daha ihtiyatlı hareket etmelerine ve beklemelerine sebep oluyordu.” (Ali, 2014: 34)

Kov-: *“Sert veya küçük düşürücü sözlerle gitmesini söylemek, savmak, defetmek”*

“Gün geçtikçe Şakir Bey işi azıttı. Evde başkaları da duyup bir şey sanacak, beni de, anamı da evden kovacaklar diye yüreğim titriyordu.” (Ali, 2014: 63)

Köylü p*çi: *“Terbiyesiz, arsız çocuk”*

“Kaymakam'ın karısı Şahinde Hanım, eve bir ‘köylü piçinin’ getirilmesinden hiç de memnun olmadı ve bunu çocuğun yanında bağıra bağıra söylemekten çekinmedi.” (Ali, 2014: 11)

(Romanda “köylü” sözcüğü ile küçümseme bir derece daha arttırılmıştır.)

Kul ol-: *“Aşırı derecede bağlanmak, boyun eğmek”*

“Aman ağam, kulun olayım, beni ters yüzüne çevirme! Kızcağızımla ikimiz ortalarda kaldık!” (Ali, 2014: 35)

Mahalle pi*i: *“Terbiyesiz, arsız çocuk”*

“Sen bilirsin. Fakat bu ahlaksız mahalle piçi hep böyle kopuklukta devam ederse, ben kızımı alır giderim sen sevgili Yusuf'unla otur ondan sonra.” (Ali, 2014: 17)

(Romanda “mahalle” sözcüğü ile küçümseme bir derece daha arttırılmıştır)

Mevki: *“Makam”*

“Bunlar şehirdeki nüfuzlarının bir kısmını da kendileri gibi iflas etmeyip akıllı davranarak mevkilerini sağlamlaştırmış

akrabalara borçluydular.” (Ali, 2014: 34)

Nüfuz: *“Söz geçirme, güçlü olma, erk”*

“Bunların aileler arasında da çok şiddetli nüfuzları vardı.” (Ali, 2014: 33)

Söz geçiren: *“Kendisini kabul ettirmiş olan, hatırı sayılan sınıf/kişi topluluğu”*

“Yusuf, kimse farkında olmadan evin en sözü geçen adamı oluvermişti.” (Ali, 2014: 27)

Şan: *“Ün, gösteriş, gösterişlilik”*

“Gülüşerek masanın etrafına toplandılar. Kendi şanlarıyla mütenasip olmayan bu oyunu yarı şaka telakki ediyorlardı.” (Ali, 2014: 46)

Ülen çingene: *“Bu topluluktan olan kimse, Çingen, Kıpti, Roman”*

“Ülen çingene,’ dedi. ‘Ben de oradaydım, bütün vukuatı gördüm. Her şey benim anlattığım gibi oldu. Eğer başka türlü ifade verip yalancı şahitlik edersen, leşini sererim!’ ” (Ali, 2014: 95)

(Romanda küçümseme amacıyla kullanılmış, “ülen” ve “leşini yere ser-“ sözleriyle küçümseme bir derece daha arttırılmıştır)

Yabani çocuk: *“Görgüsü olmayan, kaba ve hoyrat çocuk”*

“Bu yabani çocuğa evvela ehemmiyet vermediler; fakat asıl ve hakikaten ehemmiyet vermeyenin bu yabani çocuk olduğunu fark edince onunla alay etmek, onu kızdırmak istediler.” (Ali, 2014: 21)

Cinsiyet

Kuyucaklı Yusuf, topluma hâkim olan cinsiyet eşitsizliğini yalın ve doğrudan bir yolla sunar. Yalnızca Sabahattin Ali'nin dahil olduğu bölümlerde değil, yazarın kahramanları konuşturduğu kısımlarda da bu durum açıkça görülmektedir. İlkinde toplumsal yapı tasvir edilirken ikincisinde kahramanların seçtiği kelimeler yoluyla özellikle “kadının erkek karşısındaki pozisyonu” oldukça belirgin biçimde yansıtıldığı görülmektedir.

“Şehrin en iyi aileleri arasında bile bunların istedikleri zaman alamayacakları kız yoktu.” (s.33)

Romanda “evlenmek” anlamında kullanılan *al-* eyleminin toplumda görülen cinsiyet eşitsizliğine başlı başına bir örnek olduğu kabul edilebilir. Zira bu, toplumun ya da toplumun bir kesiminin psikolojisini yansıtır. Söz konusu kullanımın bu bağlamla her toplumda karşılık bulmayışı, eylemin bu anlamsal ilgisine aynı toplumsal yapı içerisinde -tercih edilme, onaylama ya da reddetme olmak üzere- farklı tepkiler verilmesi *al-* eyleminin bu kullanımının cinsiyetçi ya da ayrıştırıcı bir tercih olduğunu düşündürmektedir. Bu yönüyle romanda bu eylemin yer alması anlaşılabilir bir durumdur denebilir. Ancak romanda Şakir'in yine *evlen-* eylemini anlatış biçimi daha serttir:

“O kızı, karı diye alıp evime götürmezsem, anam avradım olsun. Şakir'in kim olduğunu belletmek o yabancının Yusuf'una!” (Ali, 2014: 55)

Örnek cümlede geçen *al-* eylemi, bahsedildiği üzere *evlen-* eyleminin yerine kullanılmıştır. Ancak bu eylemin öncesi ve sonrasında tercih edilen sözcükler yazarın söz aldığı kısımlara göre oldukça sert, aşağılayıcı ve kadının toplumdaki yerini yansıtması açısından düşündürücüdür. Zira yalnızca “kadın” değil “yaşlı, ihtiyar⁴” anlamına gelen “karı” sözcüğü ve “Birini kesin olarak inandırmak için söylenen çok kaba bir ant sözü” anlamına gelen “anam avradım olsun” ifadesi açık birer toplumsal eşitsizlik kodlayıcılarıdır.

Romanda *al-* eylemi üzerinden yansıtılan bu durum, kahramanların ağzında daha belirgin ve aşağılayıcı bir hal almıştır. Eğer bir ortamda “satın alan” birileri varsa “satın alınan” birileri de vardır. İşte bu “alışverişi” anlatması için kadınlar konuşturulmuştur. Yusuf, babası Salahattin Bey'in borcunu ödeyebilmek için arkadaşı Ali'den yardım ister ve bunun karşılığında Muazzez'in onunla evleneceğini vadeder. Durumu öğrenen Muazzez'in tepkisi hem Yusuf'a olan ilgisinden dolayı duygusal hem de ortada dönen para alışverişinden kaynaklı olarak serttir:

“Ağabey beni kaçta sattınız? Daha doğrusu beni kaçta sattın?”

“Ne demek istiyorsun?”

“Ne mi? Bugün annem hepsini anlattı... Babamın borcundan tut da...”

“Peki ne olmuş? Nesi var Ali'nin? Beğenemedin mi?” (Ali, 2014: 77)

Yusuf'la Muazzez arasında geçen konuşmada *sat-* eylemiyle kadının tümüyle bir eşya gibi görüldüğü açıkça vurgulanmaktadır. Bir insan için bu eylemin kullanılması toplumsal cinsiyet eşitsizliğini göstermektedir. Ancak eşitsizliğin derecesi bununla kalmaz. Muazzez'in kendisinin satılacak bir eşya gibi görülmesine tepki göstermesine Yusuf'un yanıtı oldukça umarsızdır. Bu durumu gayet

⁴ <https://sozluk.gov.tr/>

olağan görmüş olacak ki “Peki ne olmuş? Nesi var Ali’nin? Beğenemedin mi?” cevabını vermekten geri durmaz. Roman özelinde düşünüldüğünde Yusuf’un kendine en yakın gördüğü, en çok değer verdiği varlık olan Muazzez’e karşı böyle umursamaz olması bir çelişki gibi görülebilir ancak Yusuf nihayetinde bu toplumsal yapının bir şekilde parçasıdır ve üzerinden atamadığı düşünce yapısı oldukça yalın biçimde ortaya çıkar. Bu örnekten romanda kadının yalnızca bir meta olarak görüldüğü düşünülmemelidir. “Öte yandan roman kadın kahramanları toplumdaki halleriyle erkeğe bağımlı, güçsüz ve zayıf sosyal tipler olarak oluşturulmuştur. Bu temsiller, dönemin toplumsal yapısı içinde kadın sorunsalının boyutlarını vermesi bakımından anlamlıdır.” (Aziz Şeker, 2019: 868).

“Kendisine karşı yapılan muamelelere aldırış ettiği yoktu. Bir evde sözü geçecek, hükmü yürüyecek yegâne adam o evin erkeği olduğuna ve bu erkek de kendisini istediğine göre, Şahinde Hanım’ın sözlerinin bir kıymeti olamazdı.” (Ali, 2014: 15)

“Kendisine karşı bazen pek edepsizleşen kadına: ‘Karı kısmının sözüne bakılmaz, herhalde senin aklın pek yerinde olmamalı!’ demek isteyen gözlerle bakar; yalnız, Salâhattin Bey’in bu çenesi gevşek karyı ne diye kolundan tutup kapı dışarı etmediğine hayret ederdi.” (Ali, 2014: 16)

Statü temelli toplumsal eşitsizliğin cinsiyet üzerinden işletildiği bu örnek, Yusuf’un kadına bakış açısını yansıtmaktadır. Kendi ailesinde tecrübe ettiğini bu yeni ailesinde göremeyince oldukça şaşırılmaktadır. Zira “Anasıyla babası arasında da kavga olurdu ama, bunlara kavgadan ziyade babasının herhangi bir şeye kızıp acısını anasından çıkarması demek daha doğruduydu.” (Ali, 2014: 15) Bu ifadeden cinsiyet eşitsizliğinin toplumun pek çok yerinde görüldüğü anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle evde sözü geçen, “aile reisi babadır” düşüncesi toplumun geneline yayılmıştır. Buradan, daha önce sözü edildiği gibi kadınların zayıf, dezavantajlı görüldüğü ve bunun da sert bir ön kabulde cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklandığı söylenebilir.

Romanda bu konuda daha somut sorunlar yaşamış karakterler de bulunmaktadır. Kübra’ya tecavüz eden Şakir ne toplum tarafından dışlanmış ne de yasal yolla ceza almıştır. Bunun nedenini kocası tarafından terkedilen, kızıyla ayakta kalmaya çalışan Kübra’nın annesi çok acı bir biçimde dile getirir:

“...Parası olanın ırzı da tamam, namusu da!” Yazara göre hem fakir hem de kadın olunca eşitsizlik katlanarak artmaktadır. Kadınlar dayak, tecavüz ve ekonomik bağımlılık nedeniyle toplumda ayrımcılığa uğrayan; zeytinliklerde işçilik, evlerde hizmetçilik yapan figürler haline gelen insanlardır (Aziz Şeker, 2019: 875).

Yazarın konuyu ele alış biçimi cinsiyetçi olmasa da konunun içeriği bunun tersini yansıtır. Bir başka deyişle Kuyucaklı Yusuf cinsiyetçi değil, cinsiyet eşitsizliğini yalın ve etkileyici biçimde sunan bir romandır. Kadınların, az önce sözü edilen dezavantajlarının yanında ve belki de bunların neticesinde belirli kusurları bulunmaktadır:

“Ne yazık ki kadınlar kendilerinden kötülük beklenen varlıklar olarak karakterize edilirler. Yani cahil, kurnaz, korunmasız, iğneleyici, ilgiye muhtaç, kendine hâkim olamayan, dedikoducu, arkadan dolap çeviren ve bencil... Sonuçta Kuyucaklı Yusuf’ta, yazıldığı toplumun gerçeklerini aktaran yazar, toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin duvarlarıyla hapsettiği kadınların psikososyal gerçekliğini görmek adına birçok sosyal veriyi sunmaktadır.” (Aziz Şeker, 2019: 877).

Romanda, cinsiyet ayırımıyla kaynaklanan toplumsal eşitsizliği yansıtan dil birimleri aşağıda sıralanmıştır. Bu yapıların bazıları her koşulda toplumsal eşitsizlik belirleme işlevinde kullanılırsa da Kuyucaklı Yusuf’ta söz konusu görevi yansıtmak amacıyla işaretlendiğini belirtmek gerekir⁵.

Al-: Erkek, kadınla evlenmek

“Bu muydu benden sakladığın kız? İşte onu evime avrat diye götürüyorum!” diyecekti ve başka bir şey istemiyordu. Babası evvela bunu dinlemek bile istemedi. Oğluna bir memur kızı almayı, (bu memur kim olursa olsun) aklından bile geçiremezdi.” (Ali, 2014: 56)

(Oldukça işlek olan al- eylemi burada bir insanın, başka bir insan tarafından alınan, hakkında karar verilen ve değerlendirme yapılabilen bir “meta” olarak kullanılması nedeniyle yer almıştır)

Aklı er-: “Anlamak”

“O (Muazzez) ne bilecek... Aklı erer mi?” (Ali, 2014: 70)

Anam avradım olsun: “Birini kesin olarak inandırmak için söylenen çok kaba bir ant sözü”

“O kızı, karı diye alıp evime götürmezsem, anam avradım olsun. Şakir’in kim olduğunu belletmek o yabancının Yusuf’una!” (Ali, 2014: 55)

Çenesi gevşek karı: Geveze, boşboğaz

“Salâhattin Bey’in bu çenesi gevşek karyı ne diye kolundan tutup kapı dışarı etmediğine hayret ederdi.” (Ali, 2014: 16)
 (“karı” sözcüğü ile hakaret cinsiyetçi bir nitelik almıştır)

⁵ Dil birimlerinin tanım ya da açıklamasında Güncel Türkçe Sözlük esas alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://sozluk.gov.tr>

İşportaya kon-: “Değerini yitirmek, herkes tarafından kullanılmak”

“Anası onu gezmeye götürürken bir saat saçlarını düzeltmeye uğraştığı halde ne anasının ne babasının aklına bu kafanın içi ile de bir parça meşgul olmak düşüncesi gelmemişti. Onlar işportaya konan bir elma gibi onu süsleyip temizlemişler, parlatmışlar, sonra yağlı bir müşteriye okutmuşlardı. Kız yetiştirmekten de gaye bu değil miydi?” (Ali, 2014: 13)

Karı kısmı: “Yaşlı, ihtiyar”

“Kendisine karşı bazen pek edepsizleşen kadına: ‘Karı kısmının sözüne bakılmaz, herhalde senin aklın pek yerinde olmamalı!’ demek isteyen gözlerle bakar; yalnız, Salâhattin Bey’in bu çenesi gevşek karıyı ne diye kolundan tutup kapı dışarı etmediğine hayret ederdi.” (Ali, 2014: 15-16)

(Bu söylemle küçümseme, ayırıştırma ve cinsiyetçi bir yaklaşım gözlemlenmiştir)

Kahpenin Kızı: “Ahlaksız kadın, döneke”

“Biz belayı Yusuf’un başına sardırırım derken, kahpenin kızı mostrayı meydana vurdu, ne edeceğimi şaşırımdı.” (Ali, 2014: 68)

(Romanda ikinci anlamda kullanılmıştır. Ancak cinsiyetçi bir hakaret söz konusudur)

Kızı yirmisine kadar evde tutup kocakarı yap-: “Aksi, suratsız, geçimsiz, yaşlı bir kadın gibi olma”

“Fakat herhalde kızı yirmisine kadar evde tutup kocakarı yapmaya niyetin yoktur.” (Ali, 2014: 50)

O da erkek: “Yetişkin adam, bay, er kişi. Koca”

“İlle ve lâkin, o da erkek, lafına daha çok karşı koyamazsın ki!..” (Ali, 2014: 39)

(Romanda üstünlük belirtmek amacıyla kullanılmıştır)

Sat-: “Bir değer karşılığında bir malı alıcıya vermek”

“Ağabey beni kaçta sattınız? Daha doğrusu beni kaçta sattın?”

“Ne demek istiyorsun?”

“Ne mi? Bugün annem hepsini anlattı... Babamın borcundan tut da...”

“Peki ne olmuş? Nesi var Ali’nin? Beğenemedin mi?” (Ali, 2014: 77)

(Romanda sözü edilen bir kişi (Muazzez) olduğu için küçümseme amacıyla kullanılmıştır)

Ekonomik Durum

İnsanlar arasında yaşanan eşitsizliğin özünde ekonomik farkların olduğu yaygın bir görüştür. Zira insanlar, zengin ve fakir olarak ikiye ayrıldığında ilki gücü eline alıp “efendi” olurken diğer taraf bu güç karşısında ezilebilir. Bu görüş üzerinden Kuyucaklı Yusuf incelendiğinde benzer bir yapının, olayın yaşandığı dönem ve yerde olduğu görülmektedir. Yine daha önce örneği verildiği üzere Çinelî Kübra’nın annesinin Hilmi Bey ve çevresindeki “efendiler” için söylediği “Parası olanın ırzı da tamam, namusu da!” sözü bu duruma en somut örnek oluşturmaktadır. Ancak romanın pek çok yerinde ekonomik güç kaynaklı toplumsal eşitsizliğin vurgulandığı görülmektedir.

“Şakir’in kendisine benzeyenlerden ibaret bir partisi vardı. Ne candarma ne hükümet bunlara karışmazdı. Çünkü, parayı bolca oynatıyorlardı.” (Ali, 2014: 33).

Cümlede ahlaken bozuk bir yapıya sahip, şımarık ve umursamaz bir hayat yaşayan Şakir’in bu sorunlu hayatını şekillendiren tek unsurun para olduğu vurgulanmaktadır. Romanın belirli yerlerinde Şakir’in karakterinden kaynaklanan sorunların ekonomik güçle çözüldüğü görülmektedir. Adaleti ve toplumsal eşitliği sağlamakla görevli kolluk kuvvetleri ve hükümet yetkililerinin bu sorumluluğu yerine getirmesini engelleyen motivasyon da budur. Bu durum öyle bir hal alır ki İhsan’ın düğününde Ali’yi öldüren Şakir, kolluk güçlerinden bir yetkiliye rüşvet vererek pek çok kişinin şahit olduğu suçtan ceza almadan kurtulabilmektedir. Dolayısıyla denebilir ki kasabanın zenginleri halk üzerinde baskı kurmakta, haksız kazanç elde etmekteyken yerel bürokrasi bu haksızlıklar karşısında ekonomik güce sahip olanlardan yana taraf olmaktadır. Hulusi Bey’in bu kesim için söylediği, “Paraları var, efendim, paraya karşı kimin gücü yeter ki!” (Ali, 2014: 171) sözü, durumu gayet açık anlatmakla birlikte toplumun içselleştirdiği eşitsizliği vurgulamaktadır. Yusuf’un ise romanın başlarında bu eşitsizliği sorguladığını ama bir isyan duygusuna sahip olmadığı görülmektedir.

“Sonra bu fakir işçilere bu köpek muamelesini yapmaya neden lüzum görüyorlardı? Evet, Allah onları bir kere fukara yaratmıştı, bunda kimsenin kabahati yoktu, fakat onlar böyle yaratılmışlar diye niçin tepelerine binmeli, onları adam yerine koymaktan niçin çekinmeliydi?” (Ali, 2014: 27)

Bu düşüncelerin dile getirilmesi Yusuf için henüz bir durum tespitinden başka bir şey değildir. Ancak ilerleyen süreçte ve özellikle Muazzez’in para karşılığı evlendirilmesi ihtimalinde Yusuf’ta bir değişim gözlenmekte ve romanın o hareketli finalinde tüm toplumsal eşitsizliğe bir meydan okunduğu anlaşılmaktadır. Zira toplumsal eşitsizlik üzerinden tabakalaşan halkın sessizliği, Yusuf’un roman sonunda yaşadığı duygu patlamasının bireysel bir çığlıktan çok daha fazlası olduğunu göstermektedir.

Romanın geneline bakıldığında başkahraman Yusuf'un, ezilen halkın yanında olduğu, haksızlık ve zulme isyan ettiği, yaşadığı dönemde görülen toplumsal değer, görüş ve eşitsizliği eleştirdiği söylenebilir (Moran, 1990: 44).

Romanda, ekonomik durumdan kaynaklanan toplumsal eşitsizliği yansıtan dil birimleri aşağıda sıralanmıştır. Bu yapıların bazıları her koşulda toplumsal eşitsizlik belirleme işlevinde kullanılsa da Kuyucaklı Yusuf'ta söz konusu görevi yansıtmak amacıyla işaretlendiğini belirtmek gerekir⁶.

Ambar memuru: "Ambarcı" (romanda ekonomik durumunun kötü olduğunu belirtmek amacıyla kullanılmıştır)

Beş on kuruş: "Az sayıda, biraz (para)"

"Beş on kuruş paramız var diye biz de kendimizi adamdan sayıyoruz... Koskoca kaymakam bu..." (Ali, 2014: 72)

Boğaz tokluğuna: "Karın tokluğuna"

"Çünkü bunlar, feleğin sillesini yemiş, ya boğaz tokluğuna bir nalbant veya kahveci yanında çalışan ve böylece günün on sekiz saatini işbaşında geçiren fukaralar yahut da yazın tarlada, kışın zeytinde çalışıp anasını beslemeye uğraşan yetimlerdir; herkes bunlara merhamet ve çekingenlikle bakar." (Ali, 2014: 21)

Eline bak-: "Bir kimsenin yardımıyla geçinmek"

"Bir zeytinlik ile yanındaki bir tarla üç kişiyi senenin bir ayında bile doyurmazdı. Yusuf'un eline bakmak ise, hepsinden ağırdı." (Ali, 2014: 111)

Fakir: "Geçimini güçlkle sağlayan, yoksul, fukara, zengin karşıtı"

"Ne diye saklamak, siz artık fakir bir aile sayılırsınız." (Ali, 2014: 170)

Fukara: "Yoksul, fakir. Zavallı"

"Evet, Allah onları bir kere fukara yaratmıştı, bunda kimsenin kabahati yoktu, fakat onlar böyle yaratılmışlar diye niçin tepelerine binmeli, onları adam yerine koymaktan niçin çekinmeliydi?" (Ali, 2014: 27)

Hali vakti yerinde ol-: "Paraca durumu iyi, zengin"

"Pek hali vakti yerinde olmadığı halde, herkesten iyi giyinir, herkesten paralı gezerdi." (Ali, 2014: 32)

Memur kızı: "Devlet hizmetinde aylıkla çalışan kimsenin kızı"

"Oğluna bir memur kızı almayı, (bu memur kim olursa olsun) aklından bile geçiremezdi." (Ali, 2014: 56)

(Romanda ekonomik durumunun kötü olduğunu belirtmek amacıyla kullanılmıştır)

Parayı bolca oynat-: "Para vermek, işini yaptırmak için rüşvet vermek"

"Şakir'in kendisine benzeyenlerden ibaret bir partisi vardı. Ne candarma ne hükümet bunlara karışmazdı. Çünkü, parayı bolca oynatıyorlardı." (Ali, 2014: 33)

Züğürt: "Parasız, yoksul, meteliksiz olan (kimse)"

"Kaymakam'ın, hepsi memur olan arkadaşları da kendi gibi züğürttü." (Ali, 2014: 66)

Sonuç

Toplumsal eşitsizliğe isyan eden bir gencin yaşadıklarının anlatıldığı Kuyucaklı Yusuf'ta eşitsizliğin kaynağı olarak olayların yaşandığı dönem ve yerde görülen statü, cinsiyet ve ekonomik durumdan doğan farklar göze çarpar. Roman bu üç alt başlık altında irdelenirken dönemin toplum ve adalet anlayışı sorgulanır. Bunu yansıtmaya sürecinde kahramanların konuştuğu kısımlarda daha belirgin, konunun özünü somutlaştıran bir dil hakimken yazarın söz aldığı bölümlerde daha temkinli ama açık bir dil dikkat çeker. Toplumsal eşitsizlik bir tema olarak romana yayılırken bunun birtakım dil birimleri yoluyla bir derece daha somutlaştığı gözlemlenmiştir.

Romanın ayrıntılı incelemesi sonunda elde edilen bilgiler şöyle sıralanabilir:

- Doğrudan sözcükler yoluyla toplumsal eşitsizliğin vurgulandığı ya da sezdirildiği kavramlar belirlenmiştir: kahpe, itibar, imtiyaz, fakir, fukara, eşraf, piç, asil, zengin, garip, köylü, mevki, nüfuz, şan, yabani, züğürt vb.
- Toplumun mesleklere yüklediği değerler ile ekonomik kazanç miktarının, statünün belirlenmesinde etkili olduğu görülmüştür. Doğrudan meslek adları üzerinden iletinin alıcıya aktarıldığı söylenebilir: bakkal, arabacı, hizmetçi, memur, fabrikatör, kaymakam, avukat vb.
- Toplumsal eşitsizliği yansıtan deyimler tespit edilmiştir: kul olmak, akli ermek, sözü geçmek, hüküm yürütmek, para oynatmak, eline bakmak, hali vakti yerinde olmak vb.
- Etnik gruplar üzerinden toplumsal eşitsizliğin yansıtıldığı anlaşılmaktadır: çingene vb.

⁶ Dil birimlerinin tanım ya da açıklamasında Güncel Türkçe Sözlük esas alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. <https://sozluk.gov.tr>

⁷ Sözlük karşılığı bulunmadığı için romandaki anlamı korumak koşuluyla tanım yapılmıştır

- Bazı eylemlere olumsuz anlam yüklemek yoluyla toplumsal eşitsizliğin sezdirildiği gözlemlenmiştir: almak, satmak eylemleri vb.
- Eylemlere herhangi bir olumsuz anlam yüklenmemesine karşın eylemin doğrudan kendi anlamından toplumsal eşitsizliğin anlaşıldığı örnekler tespit edilmiştir: emir vermek, kovmak vb.
- Kaba ya da Argo yoluyla kişinin, başka birine karşı üstün olduğu sezdirilmektedir: karı, anam avradım olsun, ülen vb.
- Hitap ya da unvan sözcükleriyle yoluyla doğrudan statünün kodlandığı dil birimleri bulunmaktadır: bey, ağa, efendi, hanım, beyefendi vb.

Yazarın toplumcu gerçekçi bir anlayışla ele aldığı romanda toplumsal eşitsizliğin vurgulanması anlaşılabilir bir durum gibi görünse de eşitsizlik kaynaklarının (statü, cinsiyet, ekonomik durum) kategorik biçimde sunulması dikkat çekicidir. Bu durum, belirli bir sırayla değil, iç içe geçmiş olaylar arasına dağıtılan, amaca uygun dil birimleri vasıtasıyla yansıtılmıştır. Bir başka deyişle okuyucunun, roman sonunda hissettiği toplumsal eşitsizliğe karşı isyan duygusunu belirleyen tüm argümanlar roman geneline yayılan, toplumsal eşitsizliğin üç ana ayağı üzerine oturtulmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları [Yusuf Kâmil Özdağ (YKO)- Doğu Özkan (DO)]: Fikir-YKO-DO; Tasarım-YKO-DO; Denetleme-YKO-DO; Kaynaklar-YKO-DO; Veri Toplama ve/veya İşleme YKO-DO; Analiz ve/veya Yorum-YKO-DO; Literatür Tarama-YKO-DO; Yazıyı Yazan-YKO-DO; Eleştirel İnceleme-YKO-DO

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions [Yusuf Kâmil Özdağ (YKO)- Doğu Özkan (DO)]: Concept -YKO-DO; Design-YKO-DO; Supervision-YKO-DO; Resources-YKO-DO; Data Collection and/or Processing-YKO-DO; Analysis and/or Interpretation-YKO-DO; Literature Search-YKO-DO; Writing Manuscript-YKO-DO; Critical Review-YKO-DO; Other-YKO-DO

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Ali, S. (2014). *Kuyucaklı Yusuf*. Yapı Kredi Yayınları (68. Baskı).
- Aydın, K. (2018). Max Weber, Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma. *Journal of Economy Culture and Society*, 57, 245-267. <https://doi.org/10.26650/JECS414077>
- Bottomore, T. B. (2000). *Toplumbilim*. Der Yayınevi.
- Cuff, E. C., Sharrock W. W. & Francis D. W. (2013). *Sosyolojide Perspektifler*. Ü. Tatlıcan (Çev.), Say Yayınları.
- Demirgöz Bal, M. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış, *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 1(1), 15-28.
- Erdendoğdu, F. (2014). *Sosyal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*. Pamukkale Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.
- İnce, M. (2017). Toplumsal Tabakalama ve Eşitsizlik. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (1): 294-319.
- Laslo, F. A. & Özkırımlı, A. (1986). Pertev Naili Boratav, Sabahattin Ali'nin Hikayelerinin Hikayesinden Çizgiler. In *Sabahattin Ali*, ss. 295.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yay.
- Moran, B. (1990). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, In *Sabahattin Ali'den Yusuf Atılgan'a*. İletişim Yayınları.
- Moran, B. (1991). Soylu Vahşi Olarak Kuyucaklı Yusuf, In *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*. (2. Basım). İstanbul, ss. 35.
- Naci, F. (1990). *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*. (2. Baskı). Gerçek Yayınevi.
- Ozankaya, Ö. (1991). *Toplumbilim*. Cem Yayınevi.
- Özdağ, Y. K. (2022). *Sabahattin Ali'nin Kuyucaklı Yusuf Adlı Romanında Biçim Birimsel, Sözlüksel ve Söz Dizimsel Çatı*, [Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Tez No. 744677]. Bursa
- Şeker, A. (2019). Kuyucaklı Yusuf Romanının Kadın Kahramanlarını Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Psikososyal Yönleriyle Ele Almak. *İnsan & İnsan*, 6 (22), 865-881. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.521714>

Structured Abstract

Sabahattin Ali's novel Kuyucaklı Yusuf is a work based on social inequality. While the author describes the events that took place in an Anatolian town in the last years of the Ottoman Empire, he also sheds light on the disruptions seen in the society. The inequalities in society due to the oppression of the people by the bureaucrats of the time and the notables of the town, injustice, and corruption are revealed. In the novel, it is seen that social inequality stems from three main differences: status, gender, and economic status. It can be said that the author reflects this in two different ways. The first of these are the chapters spread throughout the novel and where the author speaks, in which the author deals with social inequality in a very measured and thematic way. The second is the section where the author makes the heroes talk, where it has been determined that inequality is embodied through language units. In addition, while some of the language units directly reflect inequality, it has been observed that some words are indirectly used as an inequality encoder in the novel. In this study, language units that reveal status, gender discrimination, and economic differences, which are described in the novel Kuyucaklı Yusuf and seen as sources of social inequality, are presented.

In the novel, which has a large cast of characters, the events are mostly Yusuf, District Governor Sabahattin Bey, Muazzez, Şahinde, Şakir, Ali, Hacı Etem, Hilmi Bey, Kübra and Kübra's mother etc. It moves through the character. Focusing on Yusuf, the protagonist of the novel, the author deals with social problems such as injustice and immorality in a town in Anatolia; He described Yusuf's rebellion against this place and people, where he did not feel himself, quite effectively.

To reflect this, it was seen that the author was very meticulous in choosing the language. In the sections where he emphasizes gender inequality, he presents the feelings and thoughts encoded in the social subconscious through certain words. The fact that a woman describes her marriage situation with the actions of "taking" or "giving" both serves the purpose above of the author and reveals the perception of "seeing women as a commodity", which continues even today.

It is quite understandable that the author emphasizes occupations (civil servants, grocers, manufacturers, etc.) in the sections where he describes the social inequality arising from status. Accordingly, the author did not neglect to establish an organic relationship between status and economic situation. Because, as the source of status in society, economic power constitutes an important argument. The fact that words such as "manufacturer, gentry, agha" are concepts that derive their power from the economy supports this. However, it should be noted that examples of pure status, which are described with words such as "mayor, district governor, prison chief", are also included in the novel. There are also status elements arising from the State Level or not based on economic power. These are concepts that are formed by social dynamics and very few of them are based on economy. These concepts, which are reflected by words such as "gypsy, bully, entourage", are also a sign of status and a value gained or given by the social structure. So, it can be said that the author has created a layered structure while describing the inequality seen due to status in society and has spread this throughout the novel.

While examining the novel under the three sub-titles mentioned before, the author questions the understanding of society and justice of the period. In the process of reflecting on this, he uses a more specific language that embodies the essence of the subject in the parts where he makes the characters talk. But he uses a more cautious but clear language in the parts where his own speaks. Sabahattin Ali, while processing social inequality as a theme in the novel, embodied it to a higher degree through some linguistic units. Although emphasizing social inequality in the novel, in which the author deals with a socialist realist approach, seems understandable, it is remarkable that he tries to present the sources of inequality (status, gender, economic situation) categorically. Rather than presenting it in a certain order, he reflected it through the appropriate language units that he distributed among intertwined events. In other words, all the arguments that determine the sense of rebellion against the social inequality that the reader feels at the end of the novel are based on the three main pillars of social inequality that spread throughout the novel.